

УДК 338.4.01:338.439.6 (477)

Доц. А.Р. Дуб, канд. екон. наук –
Львівська державна фінансова академія

ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО СПРИЯННЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Розкрито причини незадовільного наповнення вітчизняного ринку екологічно чистою сільськогосподарською продукцією. Автор акцентує увагу на необхідності пропагування екологічно чистої продукції, впровадженні змін інституційного характеру, поєднанні досягнень науки та практики для підвищення обсягів вирощування продукції на засадах органічного виробництва.

Ключові слова: екологічно чиста продукція, органічне виробництво, земельні ресурси, фермерські господарства, сертифікація.

Assoc. prof. A.R. Dub – Lviv State Academy of Finance

Expedience and prospects of state assistance of production ecologically of clean agricultural product is in Ukraine

In the article reasons of the unsatisfactory filling of domestic market open up ecologically by a clean agricultural product. An author is accent attention on the necessity of propaganda ecologically of clean products, introduction of changes of institution character, combination of achieving science and practice for the increase of volumes of growing of products on principles of organic production.

Keywords: ecologically clean products, organic production, landed resources, economies of farmers, certification.

Шкідливі наслідки Чорнобильської катастрофи, надмірні викиди в атмосферу відпрацьованих газів, забруднення навколишнього природного середовища промисловими підприємствами – це далеко не повний перелік причин, які змушують людей різного віку задуматись над станом свого здоров'я та можливими шляхами його покращення. Сьогодні значна частина людей хоче не просто задовольняти фізіологічні потреби в їжі та воді, а споживати екологічно чисту продукцію, яка підтримуватиме їхню життєдіяльність та не чинитиме негативного впливу на стан здоров'я.

Актуальність теми зумовлена тим, що саме сільське господарство є тією базовою ланкою, яка забезпечує продовольчу безпеку країни. Від якості сільськогосподарської продукції залежить сучасний та майбутній стан здоров'я нації.

Питанням органічного виробництва та екологічно чистої продукції нині приділяється багато уваги у вітчизняній та зарубіжній літературі, публікаціях в мережі Інтернет. Серед українських вчених цю проблему підіймають у своїх працях В. Власов, І. Дідич, С. Ілляшенко, Л. Мельник, О. Прокопенко, О. Тлєтов, В. Шлапак та інші. Серед іноземних науковців пошуком вирішення питань виготовлення екологічно чистої продукції займаються Р. Алексахін, А. Голубев, Г. Добиш, Л. Ернандес, А. Жученко, А. Чекерес, В. Черников та інші.

Метою нашого дослідження є розкриття причин незадовільного стану виготовлення екологічно чистої продукції в Україні та розроблення заходів, які б спонукали вітчизняних агровиробників до її вирощування.

У сучасному сільському господарстві України домінують особисті селянські господарства, частка яких у виробництві валової продукції рослинництва становить близько 50 % (за деякими видами (картопля, овочі, фрукти) – сягає 85-95 %), а продукції тваринництва – від 50 % до 80 %. За кордоном основними виробниками сільськогосподарської продукції є фермерські господарства, які підлягають обов'язковій державній реєстрації, обліку та контролю, на відміну від вітчизняних селянських господарств. Сучасним же українським фермерам належить незначна частка у виробництві валової сільськогосподарської продукції (близько 7 % продукції рослинництва та менше 1 % – тваринництва).

Продукція, отримана в особистих селянських господарствах, реалізується на міських та приміських ринках, а подекуди – й на стихійно організованих базарах. Тому виявити її якість та екологічність дуже складно. Не секрет також, що часто в селянських господарствах окремо вирощується продукція для власного споживання та для продажу.

Нині в Україні чи не найголовнішим гальмівним чинником розвитку органічного виробництва та вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції є стан земельних ресурсів. За часів колгоспно-радгоспної системи, а згодом колективних сільськогосподарських підприємств, земля не мала справжнього хазяїна, який би дбав не лише про отримання високих прибутків, але й про запобігання перевиснаженню ґрунтів. Як наслідок, порушення правил агротехніки, використання важких сільськогосподарських машин, непродумана меліорація, перевипас худоби, перехімізація та інші чинники спричинилися до втрати за останні 25 років майже 500 тис. га сільськогосподарських угідь та зниження вмісту гумусу у ґрунті на 9 %. Окрім цього, не варто забувати і про природні чинники: водна ерозія завдає шкоди 29 % орних земель; пилові бурі на півдні України уражають 10 млн га сільськогосподарських земель [1].

Значної шкоди ґрунтам, а також людям, які споживають вирощену на них продукцію, завдає використання добрив (особливо азотних) та засобів боротьби із шкідниками на хімічній основі. Доведено, що рослини засвоюють лише до 40 % поживних речовин, які містяться у мінеральних добривах, решта потрапляє в ґрунт та воду, завдаючи шкоди екосистемі. Застосування ж хімічних засобів захисту рослин від шкідників (хлорорганічні та фосфорорганічні пестициди), а також засобів пришвидшення розвитку тварин та росту рослин (гормони, стимулятори та інгібітори розвитку, кормові дріжджі) насамперед становлять загрозу здоров'ю людини, оскільки шкідники рослинницької продукції досить швидко до них пристосовуються і з часом перестають реагувати [1].

На жаль, часто вітчизняні агровиробники не усвідомлюють, якої шкоди завдають земельним ресурсам, а відтак людині, нераціонально застосовуючи мінеральні та хімічні добрива, або, дбаючи лише про власну вигоду та надприбутки, нехтують шкодою, завданою екології.

Слід зважати і на те, що нині за кордоном широко застосовують генетично модифіковані сорти сої, кукурудзи, ріпаку, картоплі, а також трансгенні

помідори, гарбузи, буряки та інші овочі [6]. Звичайно, ці продукти стійкіші до гербіцидів, шкідників, швидше ростуть, а відтак дають вищі прибутки, але який вплив на організм людини вони мають за умови їх постійного споживання ще не досліджено. Отже, для виробника вирощувати генетично модифіковану продукцію дешевше і прибутковіше, для пересічного ж споживача вона і дешевша, і гарна з вигляду, але може мати несприятливий вплив на його здоров'я.

Окрім названих вище причин незадовільного наповнення вітчизняного продовольчого ринку екологічно чистою продукцією, слід вказати також на недостатню державну підтримку потенційних агровиробників такої продукції; відсутність консультаційних та дорадчих організацій, які б спеціалізувались на органічному сільському господарстві; низький рівень освіти власників селянських господарств (менше ніж 50 % мають повну середню освіту), відсутність в них знань, необхідних для заняття органічним сільським господарством; малий обсяг інформації щодо організації та ведення органічного сільськогосподарського виробництва в ринковій економіці та незадовільний рівень її доведення до власників селянських та фермерських господарств.

Світовий досвід показує, що ціни на екологічно чисті продукти харчування вищі, ніж ціни на аналогічну продукцію, виготовлену за традиційною технологією, в середньому на 40-50 %. Проте практично у кожній країні є люди, які готові платити більше за споживання екологічно чистої продукції. Не виняток й Україна. Соціальні опитування показали, що в нашій державі є потенційні покупці таких товарів. Здебільшого – це люди віком від 50 років, які посилено піклуються про стан свого здоров'я, та молодь до 25 років, яка прагне здорового способу життя. Результати опитувань засвідчили, що екологічно чиста продукція матиме потенційних покупців, якщо ціна на неї не перевищуватиме на 40-50 % ціну продукції, виготовленої за традиційною технологією [6].

Сказане вище свідчить про доцільність та вирощування екологічно чистої рослинницької та тваринницької продукції в Україні.

Виробниками екологічно чистої продукції, на нашу думку, повинні стати розширені селянські [2, с. 413] та фермерські господарства, оскільки вони мобільніші порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами, а також мотивація до праці і відповідальність за свою діяльність в них вища, аніж в інших формах сільськогосподарських підприємств.

Базисом розвитку такої продукції повинна стати її законодавча регламентація. Досі у вітчизняному законодавстві немає чіткого трактування поняття "екологічно чиста продукція" чи "органічно вирощена продукція". За кордоном під цими поняттями розуміють продукцію, яка "вирощена без застосування пестицидів, штучно виготовлених мінеральних добрив; вирощена на ґрунті, вміст гумусу в якому збільшено шляхом внесення органічних речовин; вирощена на ґрунті, вміст мінералів в якому збільшено шляхом внесення природних мінеральних добрив; не була оброблена консервантами, гормонами, антибіотиками і т. ін." [6]. Вважаємо, що внесення поняття "екологічно чиста продукція" до законодавчо-нормативних актів дасть поштовх до розвитку інфраструктури, пов'язаної з її виробництвом.

Важливим кроком до поширення органічного виробництва має стати державна фінансова і дорадча підтримка. Фінансову підтримку з боку держави ми вбачаємо в наданні допомоги селянським та фермерським господарствам у період їх переходу на виробництво екологічно чистої продукції. Насамперед, це надання пільгових середньотермінових (до 5 років) кредитів на придбання насінневого матеріалу та молодняка худоби, які відповідають вимогам, встановленим для екологічно чистої продукції; проведення безкоштовної державної експертизи ґрунтів цих господарств на вміст у них органічних на мінеральних речовин, а також їх хімічну та радіологічну чистоту; часткова державна компенсація лізингових платежів за оренду сільськогосподарської техніки у перші 3 роки функціонування вказаних господарств тощо.

Для того, щоб державні кошти використовувались за цільовим призначенням і дійсно сприяли розвитку та поширенню екологічно чистої продукції, селянські господарства повинні реєструватися як суб'єкти підприємницької діяльності, скласти бізнес-план розвитку господарства, а також займатися виготовленням зазначеної продукції з дотриманням усіх вимог щодо її вирощування не менше 10 років (у разі порушення встановлених вимог необхідно законодавчо передбачити застосування штрафних санкцій).

Одна з ключових ролей у виробництві екологічно чистої продукції відводиться дорадчим та консультативним організаціям. Метою їх взаємодії з агровиробниками є надання висококваліфікованої фахової допомоги при виборі спеціалізації господарства; надання маркетингових порад щодо каналів просування та ринків збуту продукції; консультування та надання інформації про організації, які здійснюють перевірку ґрунту та виготовленої продукції на наявність в них шкідливих для здоров'я людини речовин; надання порад щодо захисту та підвищення якості ґрунтів тощо. В основі діяльності дорадчо-консультативних організацій повинен бути закладений принцип індивідуального підходу до кожного господарства, яке займається органічним виробництвом, враховуючи його природно-кліматичні умови, регіональне розташування, близькість ринків збуту, кваліфікацію працівників цих господарств тощо.

Розвиток виготовлення екологічно чистої продукції неможливий без запровадження досягнень вітчизняної науки та врахування іноземного досвіду у цій сфері. Йдеться найперше про захист рослин від шкідників, використання біологічних препаратів, які не містять нітратів і пестицидів; диференційований підхід до всього комплексу ресурсів (природних, технологічних, людських), найбільш придатних для певного регіону; теоретичне обґрунтування формування локальних агросистем на основі видової та генетичної диверсифікації рослин у межах певного регіону, які високопродуктивно функціонуватимуть та матимуть екологічну стійкість до зовнішнього впливу негативних чинників тощо.

Досягнення науки у сфері біотехнологій сьогодні вже почали застосовувати в Україні. Так, технології біологічного захисту рослин вже кілька років використовують в Одеській області. Нині на основі біолабораторій там застосовують понад 20 видів корисних мікроорганізмів, замінено на 70-100 % використання хімічних препаратів біологічними тощо [5].

Тісна взаємодія консультативно-дорадчих організацій з вітчизняними та зарубіжними науково-дослідними установами сприятиме швидшому розповсюдженню новітніх біотехнологій серед агровиробників.

Для того, щоб отримати статус виробника екологічно чистої продукції, господарство повинно пройти відповідну сертифікацію. При цьому насамперед сертифікують не виготовлену продукцію, а земельну ділянку, на якій її виготовляли. Процес сертифікації досить тривалий і дорогий. Тому в Україні сьогодні є лише незначна кількість сертифікованих господарств, і то переважно зернового напрямку [5].

Попри це, статус виробника екологічно чистої продукції надає його власнику низку істотних економічних переваг, основними серед яких є: конкурентоспроможність на внутрішньому та міжнародному ринках; кращі умови одержання кредитів, дозволів, ліцензій, страховок; підвищення довіри інвесторів, партнерів, споживачів; зменшення витрат, шляхом застосування новітніх біотехнологій тощо [4].

З 2004 р. в Україні здійснює сертифікацію екологічної чистоти продукції незалежний орган зі сертифікації, який діє у структурі Всеукраїнської громадської організації "Жива природа" і має акредитацію Міжнародної системи сертифікації (SIC) на право здійснювати процедуру оцінювання відповідності екологічних критеріїв із застосуванням знаку екологічного маркування щодо міжнародного стандарту ISO 14024 [3].

Станом на 29 серпня 2008 р. лише 6 суб'єктів господарювання мали сертифікат за схемою міжнародного стандарту ISO 14024 на харчову продукцію, яку вони реалізували.

Екологічна сертифікація продукції має добровільний характер. Це означає, що сертифікувати свою продукцію зобов'язані лише ті виробники, які позиціонують її як екологічно чисту. Отримавши відповідний сертифікат, вони мають право використовувати знак екологічного маркування на упаковці, етикетці та рекламних матеріалах своєї продукції.

Вагомим кроком у напрямі сприяння розвитку виготовлення екологічно чистої продукції може стати державна фінансова допомога на експертизу та сертифікацію ділянок селянських та фермерських господарств у період переходу на засади органічного виробництва, а також на сертифікацію першої вирощеної на цих засадах продукції, оскільки сучасний фінансовий стан більшості господарств не дасть змоги їм самотужки оплатити послуги експертних та сертифікаційних установ.

Заслужують на увагу і питання, пов'язані з реалізацією виготовленої, упакованої та сертифікованої екологічно чистої продукції. За кордоном поширена практика продажу такої продукції через супермаркети, де для неї відводиться окремий відділ, або через спеціалізовані магазини. Вважаємо за доцільне перейняти цю практику і для нашої держави. Оскільки в Україні широко розповсюджена ринкова торгівля, то розумно було б відкрити хоча б по одному спеціалізованому магазину на великих продуктових базарах, з метою виокремлення екологічно чистої продукції.

З викладеного вище можна зробити такі висновки:

1. Для розвитку виробництва органічної продукції в Україні потрібно, насамперед, усвідомлення громадянами корисності та необхідності виготовлення і споживання екологічно чистої продукції, що проявляється у позитивному впливі на стан здоров'я споживачів, зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище, зокрема ґрунти. Саме цей чинник повинен стати домінуючим, оскільки зростання попиту спонукатиме агровиробників до переорієнтації на органічне виробництво.

Значний вплив на свідомість людей мають засоби масової інформації. У зв'язку з цим пропагування екологічно чистої продукції з акцентом на її безпеці та корисності для здоров'я, високій смаковій якості та свіжості, а також збереженні навколишнього природного середовища під час її виготовлення, стане підґрунтям до зростання попиту на цей вид продукції.

2. Розвиток виготовлення екологічно чистої продукції неможливий без вирішення низки проблем інституційного характеру, а саме: прийняття законодавчих та нормативних актів, які регламентуватимуть органічне виробництво та умови його ведення; створення державних та приватних консультативно-дорадчих та сертифікаційних установ, сприяння їх тісній взаємодії з вітчизняними та іноземними науково-дослідними установами.

3. Надання державної фінансової підтримки фермерським та селянським (зокрема розширеним селянським) господарствам під час переходу до виготовлення екологічно чистої продукції шляхом покриття витрат, пов'язаних з експертизою та сертифікацією ґрунтів та вирощеної продукції рослинництва і тваринництва, сприяння технічному переоснащенню виробництва, надання податкових пільг на період становлення господарства-виробника екологічно чистої продукції.

4. Державне сприяння та підтримка розвитку екологічної освіти (починаючи зі школи), наукових розробок у сфері органічного виробництва, обміну досвідом про наукові досягнення між вітчизняними та іноземними установами тощо.

Комплексне поєднання зазначених вище напрямів дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції.

Література

1. Білявський І. Основи екології. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.readbookz.com/book/212/8073.html>.
2. Дуб А.Р. Сімейні аграрні господарства України та напрями їх розвитку в ринковій економіці// Вісн. Львів. ун-ту: Серія економічна. – 2006, вип. 36. – С. 411-415.
3. Екологічна сертифікація продукції. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.ecolabel.org.ua/index.php?id=193>.
4. Пригара І.О. Екологічна сертифікація як один з напрямів екологічного маркетингу. [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Ecologia/17934.doc.
5. Фермери шукають шляхи виготовлення екологічно чистої продукції. [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.agroua.net/news/news_10027.html.
6. Шлапак В.О. Про вирощування екологічно чистої продукції в Україні. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.lol.org.ua/ukr/showart.php?id=12077>